Марія Омельченко,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності А 6 Спеціальна освіта
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Валентина Ковальчук,
докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри професійно-педагогічної, спеціальної освіти,
андрагогіки та управління
Житомирського державного університету імені Івана Франка

ЛОГОРИТМІКА ЯК ІГРОВИЙ МЕТОД ПОДОЛАННЯ МОВЛЕННЄВИХ ВАД У ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Сучасний етап розвитку спеціальної педагогіки, логопедії та інклюзивної освіти в Україні характеризується інтенсивним пошуком та впровадженням інноваційних, здоров'язбережувальних та оптимізованих шляхів організації корекційно-розвиткового процесу для дітей з особливими освітніми потребами. Особливе місце серед цієї категорії вихованців посідають діти з інтелектуальними порушеннями (ІП). Специфіка та системний характер їхнього первинного дефекту зумовлюють не лише тотальне недорозвинення пізнавальної діяльності (дифузне ураження кори головного мозку), а й глибокі, стійкі розлади всіх компонентів мовленнєвої системи. Мовленнєві вади у дітей з інтелектуальною недостатністю мають переважно органічну природу, характеризуються стійкістю негативної симптоматики та надзвичайно важко піддаються корекції за допомогою традиційних логопедичних підходів.

Академічні, суто кабінетні та монотонні форми логопедичного впливу часто виявляються малоефективними у роботі з цією категорією дітей. Це зумовлено психофізіологічними особливостями вихованців: швидкою виснажуваністю нервової системи, патологічною втомлюваністю, низьким рівнем стійкості та концентрації уваги, звуженням її обсягу, а також відсутністю стійкої внутрішньої мотивації до навчання та вираженою слабкістю вольових зусиль. Зазначені чинники актуалізують нагальну потребу теоретичного обґрунтування та практичного впровадження інтегрованих, полісенсорних, емоційно насичених ігрових технологій, які здатні активізувати компенсаторні можливості дитини. Серед таких методів особливе значення має логопедична ритміка (логоритміка) – синтетична дисципліна, що гармонійно поєднує в собі три потужні корекційні стимули: музику, рух і слово.

У вітчизняній спеціальній педагогіці вагомий внесок у становлення та розвиток логопедичної ритміки як самостійного напряму корекції внесли Г. Волкова, В. Тарасун, М. Шеремет та інші. Дослідники одностайно доводять, що моторний ритм є первинним базисом для онтогенетичного розвитку вищих психічних функцій, зокрема й мовлення.

Глибокий аналіз сучасної спеціальної літератури та наукових публікацій переконливо показує, що у дітей з інтелектуальною

недостатністю спостерігається прямий, патогенетично зумовлений зв'язок між розладами загальної, дрібної (пальчикової) моторики та дефектами експресивного мовленнєвого розвитку [3, с. 191]. Логоритміка у цьому контексті розглядається сучасними дослідниками не просто як механічний набір фізкультхвилинок чи вправ під музику, а як цілісна, науково обґрунтована ігрова методика корекційного впливу. Вона спирається на провідну діяльність дитини дошкільного та молодшого шкільного віку з ІП, а також на її збережену емоційно-наслідувальну сферу.

Специфіка та клініко-педагогічна картина мовленнєвих вад при інтелектуальних порушеннях полягає в тому, що вони мають системний, тотальний характер – тобто зачіпають як смислову (когнітивну), так і зовнішню (вимовну) сторони мовлення. У процесі логопедичного обстеження таких дітей фіксується виражена бідність словникового запасу, стійкі порушення граматичної будови (аграматизми, труднощі словозміни та словотворення), дефекти звуковимови (дислалія, дизартричні компоненти), а також специфічні розлади просодичної сторони мовлення. До просодичних дефектів належать: грубі порушення темпу та ритму мовлення (тахілалія, брадилалія), розлади паузації, монотонність та збідненість інтонаційного забарвлення [2, с. 247]. Крім того, у цієї категорії дітей суттєво страждає загальна моторна сфера: їхні рухи є нескоординованими, незграбними, спостерігаються значні труднощі у відтворенні динамічного та статичного праксису, синкенезії, м'язова затисненість або, навпаки, гіпотонія, а також глибоке недорозвинення дрібної моторики пальців рук.

Нейрофізіологічною основою логоритмічного впливу є той факт, що моторні та мовленнєві центри (зокрема, зона Брока) у корі головного мозку розташовані у безпосередній близькості й анатомічно та функціонально пов'язані між собою. Отже, цілеспрямована, ритмічно організована стимуляція рухової сфери безпосередньо активізує та прискорює дозрівання мовленнєвих зон кори [3, с. 192]. Ритм, що надходить через слуховий та зоровий аналізатори під час занять, виступає як потужний інтегратор, який організує та структурує роботу нервової системи.

Проте для дітей з ІП механічне, суто інструктивне виконання рухових вправ під музику є занадто складним, абстрактним завданням, оскільки вони мають знижену здатність до свідомого контролю рухів. Саме тому ключовим, методологічно виправданим моментом є повна трансформація логоритміки в ігровий метод.

Ігрова діяльність для дитини з інтелектуальними порушеннями залишається єдино доступною, природною та привабливою формою активності значно довше, ніж для дітей з нормотиповим розвитком [1, с. 114]. Ігрова оболонка занять дозволяє ефективно обійти інтелектуальний бар'єр, зняти психологічне напруження, емоційну скутість та страх перед мовленнєвою помилкою чи комунікативною невдачею. У грі дитина діє не за сухим педагогічним наказом, а на рівні яскравого емоційного наслідування, підсвідомо включаючись у запропонований музичний або мовленнєвий ритм.

Сучасна структура ігрового логоритмічного заняття для дітей з ІП розробляється як гнучкий, але чітко вибудуваний комплекс взаємопов'язаних елементів. Кожен із цих елементів вирішує конкретні корекційно-розвиткові завдання [4, с. 67]:

1.Музично-ритмічні ігри-вступки та маршірування. Вони спрямовані на початкову організацію дитячого колективу, залучення їхньої уваги, розвиток слухового сприймання та просторового орієнтування (рух у колі, зміна напрямку руху). Діти вчаться підсвідомо узгоджувати свій крок із темпом та динамічним характером музичного супроводу (швидкий біг під часті аккорди, повільний крок під спокійну мелодію, зупинка на паузу).

2. Ігри на розвиток дихання та голосу. Правильне, діафрагмальне мовленнєве дихання є фізіологічною базою для чіткої звуковимови та плавності висловлювання. Дітям з ІП через особливості іннервації важко самостійно контролювати струмінь повітря, тому використовуються виключно ігрові прийоми (наприклад, сюжетні ігри «Задми свічку на іменинному торті», «Вітерець шумить у кронах дерев», «Гуде поїзд»). Співання простих, доступних за діапазоном звуконаслідувань та коротких поспівок допомагає дитині регулювати силу голосу, розвивати його висоту, гнучкість та збільшувати тривалість мовленнєвого видиху [4, с. 68].

3. Пальчикові ігри під музичний чи віршований супровід. Рівень розвитку мовлення дитини перебуває у прямої залежності від ступеня сформованості дрібних рухів пальців рук. На логоритмічних заняттях впроваджуються ігрові сюжети, де кожен палець перетворюється на знайомого казкового персонажа (наприклад, пальчиковий театр за казкою «Рукавичка» або міні-ігри «Пальчики йдуть у гості»).

4. Ігрова артикуляційна гімнастика. Для подолання дислалії та мінімізації дизартричних компонентів (парезів, спастичності м'язів артикуляційного апарату) необхідні щоденні артикуляційні вправи. Оформлення їх у вигляді інтерактивної казки про «Пригоди Веселого Язичка» з використанням елементів біомеханіки, музичних іграшок або звукових ефектів перетворює рутинне та втомливе тренування м'язів губ, щокі язика на захопливу гру [5, с. 515].

5.Мовленнєві ігри на основі рухового імітування та пісні-інсценізації. Це ядро, кульмінаційне осереддя логоритмічного заняття. Діти з великим задоволенням імітують рухи тварин, птахів, комах або казкових героїв під спеціально підібрані пісні-інсценівки. Поєднання макрорухів усього тіла з одночасним промовлянням чистомовок, скоромовок або коротких діалогових реплік сприяє природній автоматизації проблемних звуків, збагаченню пасивного та активного словника [5, с. 515].

Методика реалізації ігрової логоритміки у роботі з дітьми, які мають інтелектуальні порушення, вимагає суворого дотримання низки специфічних дидактичних умов. По-перше, це принцип уповільненого темпу подачі будь-якого матеріалу та його багаторазового, варіативного повторення. Через уповільненість процесів вищої нервової діяльності дітям з ІП потрібно набагато більше часу для сприймання, усвідомлення та закріплення рухової чи мовленнєвої схеми. По-друге, це абсолютна наочність та сюжетність [1, с. 115]. Кожне логоритмічне заняття не

повинно складатися з розрізнених вправ; воно має бути об'єднане єдиною, зрозумілою дітям казковою або побутовою ігровою темою (наприклад, «Подорож до осіннього лісу», «У гостях у бабусі в селі», «Пригоди сонячного зайчика»). По-третє, це створення ситуації успіху та позитивного емоційного фону. Будь-які, навіть мінімальні спроби дитини виконати рух, підстрибнути в такт чи вимовити звуконаслідування мають активно заохочуватися логопедом, незалежно від початкової чистоти виконання. Це стимулює комунікативну впевненість та бажання дитини взаємодіяти.

Аналіз результатів практичного застосування ігрової логоритміки свідчить про виражену позитивну динаміку у розвитку дітей з ІП. З точки зору мовленнєвого розвитку спостерігається суттєве покращення фонематичного сприймання (слуху), вирівнювання та нормалізація темпо-ритмічної структури мовлення, чіткість паузації. Діти стають більш розкутими, починають активніше та доречніше використовувати як невербальні (цести, міміка, пантоміміка), так і вербальні (словесні) засоби комунікації в процесі повсякденного життя та ігрової взаємодії з однолітками.

Отже, логопедична ритміка, реалізована як ігровий метод, є науково обґрунтованим, високоефективним та незамінним засобом у комплексній системі корекційно-розвиткової роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями. Логоритмічні ігри не лише успішно компенсують недоліки мовленнєвої системи (покращують звуковимову, нормалізують просодику, розвивають лексико-граматичний лад), а й ефективно корегують супутні дефекти: розвивають загальну та дрібну моторику, просторову орієнтацію, оптимізують емоційно-вольову сферу, увагу, процеси пам'яті та загальну соціальну адаптацію дітей. Перспективи подальших наукових та практичних досліджень у цьому напрямі полягають у розробці диференційованих, індивідуалізованих логоритмічних програм із врахуванням різного ступеня інтелектуальної недостатності (зокрема, при складних, синдромальних формах порушень), а також у створенні доступних методичних посібників і рекомендацій для батьків щодо використання елементів ігрової логоритміки в умовах родинного виховання для закріплення результатів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилов О. В. Спеціальна методика виховання дітей з інтелектуальними порушеннями : навч. посіб. Кам’янець-Подільський : ТОВ «Друк-Поділля», 2017. С. 114–115.

2. Синьов В. М. Психологія розумово відсталої дитини : підручник. Київ : Знання, 2006. С. 191–192.

3. Тарасун В. В. Логоритміка : теорія і практика корекційно-педагогічної роботи : навч. посіб. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. С. 67–68.

4. Шеремет М. К. Логопедія : підручник. 3-тє вид., переробл. та доповн. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2018. С. 515.

5. Конопляста С. Ю., Сак Т. В. Логопедія : підручник / за ред. С. Ю. Коноплястої. Київ : Знання, 2010. 247 с.